

J. MARSDEN B. JONES'İN "PEYGAMBER'İN SAVAŞLARININ KRONOLOJİSİ -BİR METİN TAHLİLİ-" BAŞLIKLİ MAKALESİNİN TENKİDİ

Doç. Dr. Kasım ŞULUL
Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ÖZET

Bu makale, Vâkıdî'nin -ilk dönem İslam tarihçiliğinin en olgun meyvelerinden ve haklı bir üne sahip olan- "Kitabü'l-Megâzî"sinin muhakkiki J. M. B. Jones 'in 1957'de yayınlanan "Peygamber'in Savaşlarının (megâzî) Kronolojisi –Bir Metin Tahlili-"¹ başlıklı makalesinin tahlil ve tenkidini konu edinecektir.

Makalede evvela J. M. B. Jones'in çalışmasında esas alınan usule dair bazı tespitlere yer verilmiş daha sonra ilmi usullere bağlı kalınarak müşahhas misaller bağlamında tahlil ve tenkitlere geçilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Siyer, Megâzî kronolojisi, İbn İshâk, Vâkıdî, Metin tahlili, J. M. B. Jones.

ABSTRACT

Some Observations on J. Marsden B. Jones' Article "The Chronology of the Maghazi –a Textual Survey-"

In this study, the article by J. Marsden B. Jones "The Chronology of The Maghazi –a Textual Survey-" is criticized. J. M. B. Jones is the editor of al-Waqidi's "Kitâb al-Maghazi" which is one of the most significant and famous "sira" works in the early Islamic historiography.

In this article, first the method adopted by J. M. B. Jones in his study is given and secondly in the light of some explicit examples his method is analyzed and criticized.

Key Words: Sira/The biography of the Prophet Muhammed, Chronology of Maghazi, Ibn Ishaq, al-Waqidi, Textual Survey, J. M. B. Jones

GİRİŞ

J. M. B. Jones, "Peygamber'in Savaşlarının (megâzî) Kronolojisi –Bir Metin Tahlili-" başlıklı makalesinin birinci kısmında, Hz. Peygamber (as) ın savaşla-

¹ Makalenin asıl ismi: "The Chronology of The Maghazi -a Textual Survey-", BSOAS, XIX, c. 5, 1957, s. 245-280. Makalenin çevirisi için bk. J. Marsden B. Jones, "Peygamber'in Savaşlarının Kronolojisi (Bir Metin Tahlili)", çev. Kasım Şulul, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi", Şanlıurfa Temmuz-Aralık 2001, VIII/2,115-164. Tahlil ve tenkidini yaptığımız makaleyle ilgili atıflar bu çeviriye göredir.

rına dair –ilk dönem İslâm tarihçiliğinin öncüleri konumundaki râvilerin verdiği kronolojik bilgileri, siyer kaynaklarının bir kısmına başvurarak metin taraması yöntemiyle bir araya toplamıştır. Bunları üç sütunlu, çok satırlı bir tablo halinde sunmuştur. İlk sütuna olayları, ikinci sütuna –bütünlük arz ettiği için- Vâkıdî'nin *Kitâbü'l-Megâzî*'sindeki kronolojik bilgileri, üçüncü sütuna diğer râvilerin verdiği bilgileri kaydetmiştir. Hem Vâkıdî'nin ismini hem üçüncü sütunda yer alan râvilerin isimlerini kısaltarak rumuzlar şeklinde vermiş, dipnotlarda ise bu kronolojik bilgilerin geçtiği eserleri kaydetmiştir.

Makalenin ikinci kısmında ise “yalnızca” metin mukayesesi, tahlil ve tenkidi vasıtasıyla megâzî kronolojisine dair sonuçlara ulaşmaya çalışılmıştır.

TAHLİL VE TENKİTLER

J. M. B. Jones, makalesinde Hz. Peygamber (as) ın savaşlarına dair -zahirde birbiriyile çelişen, hakikatte ise çelişmeyen- kronolojik bilgileri alt alta sıralayarak siyer kaynaklarının sıhhatine halel getirmek istemiştir. Söz konusu isteği gerçekleştirmek için de makalesinde metin taraması, mukayesesi, tahlil ve tenkidine dayanan bir yöntem kullanmıştır. Fakat J. M. B. Jones, makalesinde ele aldığı mevzuun aydınlatılması için gereken aşağıdaki konulara hiç temas etmemiştir:

- a. Klasik İslâm tarihçilerinin kaynak anlayışı,
- b. Aynı olaya farklı tarihler verilmesinin sebepleri,
- c. Aynı olaya verilen farklı tarihlerden birini tercih yöntemleri,
- d. Siyer kaynaklarında kullanılan tarihlendirme usul ve tabirleri
- e. Nesî' problemi”. Bu sebeple makalede ulaşılan sonuçlar eksik ve hatalı kabul edilmelidir.

Yukarıdaki konular, delil ve örnekleriyle birlikte başka bir çalışmada² incelenmeye çalışılmıştır. Bu sebeple bu makalede daha çok J. M. B. Jones'in yaptığı müşahhas hataların bir kısmı üzerinde durulacaktır. Şöyle ki:

1- J. M. B. Jones, bir olayın tarihi eğer İbn İshâk'ın Sîre'sinin Bekkâî rivâyetinde bulunmuyorsa, “İbn İshâk'ta tarihsiz”³ hükmünü vererek bunu farklı bir görüş ve diğer kaynaklarla bir çelişki olarak sunmuştur. Oysa İbn İshâk'ın bir olaya tarih vermemesi, o hâdisenin tarihine dair bir bilgiye sahip olmadığını gösterir. Bu durum farklı bir görüş olarak veya bir çelişki olarak değerlendirilemez. Zira kaynaklar içerik ve kapsam olarak birbirlerinden farklıdır. Bu, müellifin konusunu ele alırken baş vurduğu kaynakların sayısı, önem verdiği noktalar, ana ve tâlî amaçları gibi hususlardan kaynaklanır. Yine İbn İshâk'ın eserinin asıl nüshası günümüze ulaşmadığı için hangi olayı tarihlendirip hangisini tarihlendirmediğini kesin olarak söylemek güçtür. Az önce ifade ettiğimiz gibi İbn İshâk'ın eserinin asıl nüshasının râvileri esere çeşitli sebeplerle müdahale etmişlerdir. Mesela İbn İshâk'ın Bekkâî rivâyetinde Veddân Gazvesi'nin tarihi Safer H. 2 olarak kaydedilmiştir. Ama İbn Seyyidinnâs, İbn İshâk'ın Saîd b. Bezi' (veya

² Bk. Kasım Şulul, *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber (as) Devri Kronolojisi tahlil ve tenkit-*, İstanbul 2003, 73-93,437-451.

³ J. M. B. Jones, s. 121,123,125.

Yerbu')⁴ rivâyetine dayanarak Veddân Gazvesi'ni 12 Safer H. 2 şeklinde daha ayrıntılı olarak tarihlendirmiştir.⁵

2- J. M. B. Jones, Ya'kûb b. Süfyân Cüvvân el-Fesevî'nin (ö. 277/890)⁶ siyer olaylarına verdiği tarihleri hem eksik nakletmiş hem onun tarih verme usulüne temas etmemiştir. Bu durum, onun verdiği tarihlerin, diğer siyer otoriteleriyle çelişkili gibi görünmesine sebep olmuştur. Şöyle ki:

Ya'kûb b. Süfyân'ın gazvelere verdiği tarihler, gün ve ay itibarıyla ekseriyetin görüşüyle aynı olmakla birlikte yılları farklıdır. Onun gazvelere verdiği tarihlerde yılların diğer siyer otoritelerinden farklı olması, tarih verirken hicretin vuku bulunduğu yılı hesaba katmamış olmasından kaynaklanır.

Ya'kûb b. Süfyân'ın ifadeleri şöyledir: "Resûlullah (as), Medine'ye Rebiülevvel ayında geldi ve (hac) mevsimine kadar orada ikamet etti. Bedir Gazvesi, Resûlullah'ın Medine'ye ulaşmasının 17. ayında; 17 Ramazan Cuma sabahı vuku buldu ki bu tarih verilen ilk senedir. Sonra ikinci yılın 11 Şevval Cumartesi günü Uhud Gazvesi; Kureş'in söz vermesi üzerine, üçüncü senenin Şaban ayında Bedrül-Mev'id Gazvesi; dördüncü yılın Şevval ayında Hendek Gazvesi; beşinci yılda Hz. Peygamber (as) in Benî Mustalık'a karşı Benî Lihyân Gazvesi; altıncı yılın Zilkade ayında Hudeybiye Gazvesi, 7. yılın Zilkade ayında Umretü'l-Kazâ ve 8. yılın Ramazan ayında Mekke'nin fethi vuku buldu. Hicretin 8. yılında hac işlerini Attâb b. Esîd, 9. yılında Hz. Ebû Bekir idare etti. Onuncu yılda hac ibadetini insanlara Resûlullah (as) yaptırdı ki bu Vedâ Hacci'dir. Sonra Resûlullah (as) Medine'ye döndü ve Zilhicce ayının kalan kısmıyla Muharrem ve Safer aylarını orada geçirdi. Allah'ın salât ve selamı ona ve ehl-i beytine olsun, Rebiülevvel ayında Pazartesi günü vefat etti."⁷

İbn Kesîr, Ya'kûb b. Süfyân'ın bu ifadelerini şöyle değerlendirmiştir: "Zührî, Hendek'in, Uhud'dan iki sene sonra vuku bulunduğunu açıkça beyan eder. Uhud Gazvesi'nin de hicrî üçüncü senenin Şevval ayında olduğu konusunda ihtilaf yoktur. Ancak (hicrî) tarihin başlangıcını, hicrî ikinci senenin Muharrem ayından başlatanlara göre -ki bunlar Rebiülevvel ayından sonraki ayları hicret senesinden saymamışlardır-gazvelerin tarihi böyle değildir. Beyhakî'ye göre, Ya'kûb b. Süfyân el-Fesevî, Bedir'in (hicrî) birinci senede, Uhud'un ikinci senede, Bedrül-Mev'id'in üçüncü senenin Şaban ayında, Hendek'in dördüncü senenin Şevval ayında vuku bulunduğunu açıkça beyan etmiştir. Halbuki bu cumhurun görüşüne aykırıdır. Zira meşhur olan görüşe göre Müminlerin Emîri Ömer b. Hattâb, tarihi hicret senesini, hicretin vuku bulunduğu yılın Muharrem ayından başlatmıştır. İmam Mâlik'den, tarihin hicret senesinin Rebiülevvel ayından başlatıldığı nakledilmiştir. Buna göre, hicrî takvimin başlangıcı ile ilgili üç görüş ortaya çıkmış olmaktadır":⁸

⁴ İbn İshâk'ın râvilerinin listesi için bk. Muhammed b. İshâk b. Yesâr (85-151/704-768), *es-Sîre: Kitâbü'l-Mebde' ve'l-Meb'as ve'l-Megâzî*, thk. Muhammed Hamidullah, Konya 1981, s. 37 (M. Hamidullah'ın takdimi).

⁵ Ebu'l-Feth Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Seyyidinnâs el-Ya'murî (ö. 734/1333), *Uyûnü'l-Eser fî Fünûni'l-Megâzî ve's-Şemâil ve's-Siyer*, Beyrut 1974, I,354.

⁶ Ya'kûb b. Süfyân hakkında daha fazla bilgi için bk. M. Yaşar Kandemir, "Fesevî", DİA, İstanbul 1995, XII,424-426.

⁷ Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî (384-458), *Delâilü'n-Nübüvve ve Ma'rifetu Ahvâli Sâhibi's-Şerî'a*, thk. Abdülmü'tî el-Kal'acî, Beyrut 1985, III,397.

⁸ Ebu'l-Fida İsmâil b. Kesîr (ö. 700-774/1300-1372), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Beyrut 1976, III,180-→→

Netice itibariyle J. M. B. Jones, Yakûb b. Süfyân'ın verdiği tarihleri nakletmiş fakat tarihlendirme yaparken kullandığı sistemden bahsetmemiştir. Yukarıda yapılan tahliller, J. M. B. Jones'in, siyer olaylarına tarih verilirken kullanılan ortak teknik ve yöntemleri bulmak ve açık telif noktalarını tespit etmek ve siyer kaynaklarının tarihlendirme yaparken kullandıkları esasları değil, farklılıkları ortaya çıkarma gayreti içinde olduğunu açıkça göstermektedir. Bu ilmî bir tutum değildir.

3- J. M. B. Jones, Hz. Hamza Seriyyesi ile ilgili olarak Medâinî'nin "hicrî 2. yılın Rebiülahir ayından sonra" tarihini Ebû Ömer'den naklettiğini Kastallânî'yi kaynak göstererek söylemiştir.⁹ Burada J. M. B. Jones bir nakil hatası yapmıştır. Şöyle ki:

Kastallânî, Vâkıdî'nin 'İs Seriyyesi'ne verdiği "Ramazan H. 1" tarihini tercih etmiş ve "Rebiüevvel H. 2" tarihini temrîzi ifade eden "kîle" sözcüğüyle nakletmiştir¹⁰ ki bu tarih, Medâinî'ye aittir.

"Hicrî 2. yılın Rebiülahir ayından sonra" tarihi ise Kastallânî'nin *Mevâhib*'inde yer almaz. Zürkânî, Kastallânî'nin metnini şerh ederken Ebû Ömer'den naklen bu tarihe yer vermiştir. Zürkânî'nin ifadeleri meâlen şöyledir: "Ebû Ömer'e göre, (Hz. Hamza Seriyyesi) Rebiülahir'den sonra meydana gelmiştir".¹¹ Görüldüğü üzere Zürkânî, bu nakli Medâinî'den değil doğrudan Ebû Ömer'den yapmıştır. Zaten Ebû Ömer diye bilinen İbn Abdilber (ö. 463), Medâinî'den (ö. 225/839) çok sonra yaşamıştır.

4- J. M. B. Jones, Taberî'den I. Bedir Gazvesi'nin Recep H. 2 tarihinde olduğunu nakleder.¹² Halbuki Taberî'nin *Târih*'inde böyle bir tarih bulunmamaktadır. Bilakis o, I. Bedir Gazvesi'nin Rebiüevvel H. 2'de meydana geldiğini Vâkıdî'den naklen kaydeder.¹³

5- Yine J. M. B. Jones, Taberî'den Benî Kaynukâ' Gazvesi'nin "Safer ayının ilk günlerinde H. 2"de vuku bulduğuna dair bir tarih nakleder ve Tâberî'nin bu tarihi kaynak vermeden naklettiğini kaydeder.¹⁴

Halbuki Taberî, kimliklerini belirtmediği bazı râvilerden, I. Bedir ile Benî Kaynukâ' gazveleri arasında, üç gazve ile bir seriyye meydana geldiğini; Resûlullah (as)ın, Benî Kaynukâ' üzerine "9 Safer H. 3" tarihinde yürüdüğünü iddia ettiklerini nakletmiştir.¹⁵

Taberî'nin kaynak zikretmeden naklettiği bu ifadeler, muhtemelen İbn Habîb'e aittir.¹⁶ Ancak İbn Habîb, Benî Kaynukâ'ya 9 Safer H. 3 değil 7 Safer H. 3

→ →

181.

⁹ J. M. B. Jones, s. 117.

¹⁰ Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî (ö. 923/1517), *el-Mevâhibü'l-Ledünniyye bi'l-Minehi'l-Muhammediyye*, thk. Salih Ahmed eş-Şamî, Beyrut 1991, I,336.

¹¹ Muhammed b. Abdilbaki b. Yusuf el-Mısırî ez-Zürkânî (ö. 1122/1710), *Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledünniyye*, thk. Muhammed Abdülaziz Hâlidî, Beyrut 1996, II,224.

¹² J. M. B. Jones, s. 118.

¹³ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Hâlid et-Taberî (224-310/838-923), *Tarihü'l-Ümem ve'l-Mülûk*, Beyrut 1987, III,20.

¹⁴ J. M. B. Jones, s. 119.

¹⁵ Taberî, III,87.

¹⁶ Bk. Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb (ö. 245/859), *Kitabü'l-Muhabber*, nşr. Ilse Lichtenstädat, → →

tarihini vermiştir. Bu fark, yedi (سبع) ve dokuz (تسع) rakamlarının Arapça yazılışlarının –noktalamalar dikkate alınmadığı zaman meydana gelen benzerliğine binaen bir müstensih hatası olarak izah edilebilir.

6- J. M. B. Jones, İbn İshâk'a, "Benî Kaynukâ'nın Medine'den sürülmesi Uhud Gazvesi'nden sonra meydana gelmiştir" şeklinde bir bilgi atfeder. J. M. B. Jones'e göre, buradaki "Uhud'dan sonra" ibaresini Zürcânî nakletmiştir ve: "Muhtemelen yanlışlıkla İbn İshâk'a isnâd edilen bir tarihle karşı karşıya bulunmaktayız" der.¹⁷

Oysa Zürcânî'nin Şerh'inde böyle bir bilgi yer almamaktadır.¹⁸ Aksine Zürcânî'nin şerh kabilinden İbn İshâk'a affettiği "Uhud'dan sonra" şeklindeki ibare, Benî Nadîr'in sürgün edilmesi ile ilgilidir, Benî Kaynukâ' ile ilgili değildir.¹⁹

7- Yine J. M. B. Jones: "Kastallânî, Urve b. Zübeyr'den Benî Kaynukâ' Gazvesi'nin Bedir'den altı ay sonra meydana geldiğini nakletmiştir" diye bir alıntı yapar.²⁰ Halbuki ne Kastallânî'de ne de Zürcânî'nin Şerhi'nde böyle bir tarih bulunur. Kastallânî'nin ifadesi şöyledir: "Hâkim, garip bir görüş olarak Benî Kaynukâ' ve Benî Nadîr sürgünlerinin aynı zamanda olduğunu iddia etmiştir. Bu görüşü kabul edilmemiştir. Çünkü Urve'ye göre, Benî Nadîr'in sürülmesi Bedir'den altı ay sonra; İbn İshâk'a göre ise ondan uzun bir müddet sonra olmuştur."²¹

8- J. M. B. Jones: "Zürcânî, İbn İshâk'ın Sevîk Gazvesi'nin tarihini Safer H. 3 şeklinde verdiğini nakleder ve bu rivâyetin Bekka'î'den başka birisinin rivâyetinden alındığını ima eder"²² şeklinde bir ifade kullanır. Oysa Safer ayını İbn İshâk'a atfeden Kastallânî'dir. Bilakis Zürcânî, bu tarihi tenkit edip tashih etmeye çalışmıştır. Zürcânî "bazı ehl-i şîyer, bu gazvenin hicretin 3. yılında cereyan ettiğini söylemiştir, o zaman hâdis Safer ayında olabilir" diyerek kaynağı belirsiz bırakmış ve İbn İshâk'a atfedilen tarihin sahîh olabileceğine dair bir izah yapmıştır.

9- J. M. B. Jones, Kastallânî'nin –Buhârî şerhi olan- İrşâdü's-Sârî adlı eserini kaynak göstererek, İbn İshâk'ın Benî Nadîr Gazvesi'ne "Safer H. 4" tarihini vermiştir.²³ Burada da J. M. B. Jones, Kastallânî'nin kullandığı ibareleri yanlış anlamıştır. Zira J. M. B. Jones, Kastallânî'nin Buhârî'nin metnini açıklarken naklettiği İbn İshâk'ın Bi'rîmaûne için verdiği tarihi Benî Nadîr Gazvesi'nin tarihi olarak anlamıştır. Halbuki, "Safer H. 4", İbn İshâk'ın Benî Nadîr Gazvesi'ne değil Bi'rîmaûne'ye verdiği tarihtir. Aynî de Safer H. 4 tarihini açıkça Bi'rîmaûne'nin tarihi olarak İbn İshâk'tan nakletmiştir.²⁴

→ →

Beyrut ts., s. 111,112.

¹⁷ J. M. B. Jones, s. 119,138.

¹⁸ Zürcânî, II,348-353.

¹⁹ Zürcânî, II,350.

²⁰ J. M. B. Jones, s. 119.

²¹ Kastallânî, *Mevâhib*, I,380; Zürcânî, II,349-350.

²² J. M. B. Jones, s. 119.

²³ J. M. B. Jones, s. 122.

²⁴ Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî (ö. 923/1517), İrşâdü's-Sârî li Şerh Sahîhi'l-Buhârî (kenarında, Sahîh-i Müslim'in Nevevî Şerhi bulunmaktadır), Taş baskı, VI,269; Bedreddin Ebû Muhammed b. Ahmed el-Aynî (ö. 855), 'Umdetü'l-Karî Şerh Sahîhi'l-Buhârî, Beyrut ts., Dâr İhyâi't-Türâsi'l-
→ →

10- J. M. B. Jones, İbn Seyyidinnâs'tan Müreysi' Gazvesi'nin Hendek'ten sonra meydana geldiğini nakleder.²⁵ Halbuki referans gösterilen metinlerde, İbn Seyyidinnâs, Müreysi' Gazvesi'ne İbn İshâk, Musa b. Ukbe ve İbn Sa'd'ın verdiği tarihleri sırasıyla zikretmek ve bununla ilgili bir tahlil yapmak dışında bir şey söylemez. J. M. B. Jones, İbn Seyyidinnâs'ın konuyla ilgili metinlerini muhtemelen yanlış anlamıştır.

İbn Seyyidinnâs'ın konuyla ilgili ilk metni şöyledir: "İbn İshâk'a göre, gazve Şaban H. 5'te, Musa b. Ukbe'ye göre hicretin 4. yılında olmuştur.²⁶ İbn Sa'd'a göre, gazvenin tarihi 2 Şaban H. 5 Salı günüdür, yine ona göre Hendek ondan (Müreysi' Gazvesi'nden) sonra olup tarihi Zilkade H. 6'dır."²⁷

İbn Seyyidinnâs'ın konuyla ilgili ikinci metni ise şöyledir: "Bu ifk hadisesiyle ilgili hadîste şu geçmiştir: Sa'd b. Muâz el-Ensârî ayağa kalkarak şöyle dedi: 'Ey Allah'ın Resûlü (as), ondan²⁸ dolayı senden özür dilerim!'. İbn İshâk'ta ise Sa'd b. Muâz yerine Useyd b. Hudayr'ın ismi verilir. Bazıları, ifk hâdisesiyle ilgili haberde, Sa'd b. Muâz'ın isminin zikredilmesini vehim olarak kabul eder. Zira Sa'd b. Muâz, Benî Kurayza'nın fethi ile ilgili işlerin bitiminden sonra vefat etmiştir. Yine aynı grup, ifk hâdisesiyle ilgili haberde İbn İshâk'ın Useyd b. Hudayr'ın ismini vermesini doğru (الصواب) kabul ederler. Şayet megâzî ulemâsı, Hendek ve Benî Kurayza vakalarının Benî Mustalık Gazvesi'nden önce olduğu konusunda ittifak etmiş olsalardı, bunu böyle kabul edenler²⁹ için vehim lazım olurdu. Oysa megâzî ulemâsı, daha önce zikredildiği üzere, hem Benî Mustalık Gazvesi'nin hem başka gazvelerin (kronolojik) tertibinde ihtilaf etmişlerdir.

el-Hâkim Ebû Abdullah'a göre, bu ihtilafın sebebi, hicrî takvimin başlangıcı konusunda yaşanan ihtilaftır. Bu ihtilaf sebebiyledir ki bazı râviler, Hz. Peygamber'in Medine'ye geldiği Rebiülevvel ayını, bazıları ise Hz. Peygamber'in Medine'ye geldiği senenin başını yani Muharrem ayını, hicrî takvimin başlangıcı olarak kabul ederler.

→ →

Arabî neşri, XVII,126.

²⁵ J. M. B. Jones, s. 124,

²⁶ Hadîs şârihleri, Buhârî'nin de Musa b. Ukbe'den Müreysi' Gazvesi'nin tarihini "dördüncü sene" (Buhârî, "Megâzî", 64/34) şeklinde rivâyet etmesini, kalemin öne geçmesi (سبق قلم) yani müellifin "beşinci sene" yazmak isterken "dördüncü sene" yazması veya müstensih hatası olarak kabul ederler (İbn Kesîr, III,297; Ebu'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449), *Fethü'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Abdülaziz b. Abdillâh b. Bâz, Suudi Arabistan ts., VII,430; Aynî, XVII,201; Zürcânî (1996 n.), III,4). Zira Beyhakî ve başkaları (*Delâil*, IV,45; İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, VII,430), Musa b. Ukbe'den Resûlullah (as) ın Benî Mustalık ve Benî Lihyân ile Şaban H. 5'te savaştığını nakletmişlerdir.

²⁷ İbn Seyyidinnâs, II,134.

²⁸ Burada Hz. Âişe'ye iftira atılması hâdisesinde- Evs adına müfteriler aleyhine tavır takınan Sa'd b. Muâz ile Sa'd b. Ubâde arasında yaşanan gerginliğe işaret edilmektedir. Bk. Mustafa Asım Köksal, *İslâm Tarihi*, İstanbul 1987, XII,73-75,86.

²⁹ Yani Hendek ve Benî Kurayza vakalarının Benî Mustalık Gazvesi'nden önce olduğunu kabul edenlerin ifk hâdisesinde Sa'd b. Muâz'dan bahsetmeleri vehim olurdu. Zira Sa'd b. Muâz, hicrî 5. senenin sonunda meydana gelen Hendek Savaşı'nda ağır bir sûrette yaralanmış ve Benî Kurayza hâdisesinde hakemlik yaptıktan sonra vefat etmiştir. Bk. Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübra*, Beyrut ts., (Dârü'l-Fikr ve Dâr Sâdir yayınevleri tarafından İhsan Abbas'ın takdimiyle neşredilmiştir), III,423; İzzeddin Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Abdilkerîm b. Abdilvâhid İbnü'l-Esir eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 630/1232), *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, Beyrut 1996, II,442.

Bu ihtilafın bilinmesi, Mustalık Gazvesi'nin tarihi konusunda ortaya çıkan problemi iki sebepten dolayı çözmekte yeterli değildir:

Birincisi: Râvilerin ihtilaf ettiği süre yaklaşık olarak üç ay kadar olup hicretin vuku bulunduğu yılın evvelinden yani Muharrem'den Rebiülevvel ayına kadardır. Halbuki Benî Mustalık Gazvesi'nin tarihi ile ilgili yaşanan ihtilafın süresi bundan daha uzun bir süredir. Bu gazve Musa b. Ukbe'ye göre dördüncü yılda, başkasına göre altıncı yılın Şaban ayında olmuştur.

İkincisi: Megâzî ulemâsına göre, Benî Mustalık Gazvesi'nin kronolojik sıralaması da ihtilaflıdır (muhtelifetü't-tertîb). İbn Sa'd ve bir gruba göre, Benî Mustalık Gazvesi Hendek'ten öncedir, İbn İshâk ve başkalarına göre ise sonradır.³⁰

11- J. M. B. Jones'in, İbn İshâk'ın Benî Kurayza Gazvesi'ne muayyen bir tarih vermediğini söylemesi yanlıştır.³¹ Üstelik İbn İshâk'ın hem Bekkâî ve hem Seleme rivâyetleri, kuşkuya yer bırakmayacak derece açıktır. İki rivâyete göre de Benî Kurayza fethi, hicretin 5. yılının Zilkade ayının son günleri ile Zilhicce'nin ilk günlerinde gerçekleşmiştir.³²

12- J. M. B. Jones, İbn Kesîr'in metnini kaynak göstererek Beyhakî'nin Benî Lihyân Gazvesi'ne Cemaziyelevvel H. 4 tarihini verdiğini söyler.³³ Halbuki İbn Kesîr, Beyhakî'ye böyle bir tarih atfetmez; sadece Beyhakî'nin Benî Lihyân Gazvesi'ni hicrî dördüncü senenin olayları içinde zikrettiğini nakleder. Şöyle ki:

Benî Lihyân Gazvesi'ni önce hicretin 4. yılının hâdiseleri arasında kaydeden İbn Kesîr, sonra İbn İshâk'a uyararak hicretin 6. senesinin hâdiseleri içinde tekrar zikreder ve gazveye "Cemaziyelevvel H. 6" tarihini verir. Ona göre, "Benî Lihyân Gazvesi, hicrî 4. yılda değil hicrî 6. yılın olayları arasında kaydedilmelidir. Zira hem kendi zamanında -hem sonraki dönemlerde yaşayan megâzî âlimlerinin önderi İbn İshâk böyle yapmıştır. Nitekim İmam-ı Şafîî, megâzî konusunda derinleşmek isteyenlerin kesinlikle İbn İshâk'a muhtaç olduklarını belirtmiştir".³⁴

Beyhakî, Benî Lihyân Gazvesi'ni hicrî 4. yılın olayları arasında; Recî' Gazvesi, Amr b. Ümeyye ed-Damrî hâdisesi, Bi'rîmaüne, Benî Nadîr ve Benî Lihyân gazveleri sıralaması ile verir. Beyhakî, Benî Lihyân Gazvesi'nin tarihini İbn İshâk'ın Seleme rivâyetinden -kendi kronolojik sıralamasından çıkarılacak tarihe aykırı olmasına rağmen- nakleder. Beyhakî, Ebû Ayyaş ez-Zürakî'den de, "bazı megâzî âlimleri Benî Lihyân Gazvesi'nin Benî Kurayza'dan sonra vuku bulunduğunu iddia etmişlerdir" şeklinde bir alıntı yaparak İbn İshâk'ın Seleme rivâyetinde ifade edilen tarihe dair kuşkusunu da dile getirir.³⁵

13- J. M. B. Jones, Zürkânî'yi referans göstererek, Musa b. Ukbe'ye göre İ's Seriyyesi'nin Hudeybiye barışından sonra olduğunu söyler.³⁶ Oysa

³⁰ Bk. İbn Seyyidinnâs, II,146.

³¹ J. M. B. Jones, s. 124-125.

³² Abdülmelik b. Hişâm el-Himyârî (ö. 218/833), *es-Siretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sakkâ, İbrahim el-Ebyarî, Abdülhâfız Şelbî, Mısır 1936, III,292; Taberî, III,190,191; İbn Kesîr, III,285.

³³ J. M. B. Jones, s. 125.

³⁴ İbn Kesîr, III,156,285.

³⁵ Beyhakî, III,364,366.

³⁶ J. M. B. Jones, s. 127.

Zürkânî'nin ifadesi J. M. B. Jones'î doğrulamaz. Zira Zürkânî'nin ifadeleri şöyledir: “-Beyhakî'nin rivâyet ettiği gibi- Hâfız Musa b. Ukbe, hocası Zührî'yi izleyerek barış döneminde (Kızıldeniz) sahilinde karargah kurup Kureyş ticaret kervanlarının yolunu kesen Ebû Cendel ve beraberindeki Müslümanların, Ebu'l-Âs'ın mallarına el koyduklarını zikretmiştir. Ayrıca kervanı müsadere edenler, Resûlullah'ın emriyle sevk edilen seriyyelere mensup değildir. Zira Ebû Basîr ve (Kızıldeniz) sahilinde onunla beraber olanlar Kureyş tüccarlarının yolunu kesiyorlardı ve bu durum, Resûlullah'ın emriyle olmamıştır. Zira Hudeybiye'den sonra, seriyyelerin Kureyş'e saldırmadıkları aşikârdır”.³⁷ Zürkânî, Musa b. Ukbe'den yaptığı bu nakilde 'İs Seriyyesi'nden hiç bahsetmemiş, Ebu'l-Âs olayını 'İs Seriyyesi'yle ilişkilendirmemiş, Mekke'den firar eden Ebû Cendel ve arkadaşlarının yaptığı bir eylem olarak izah etmiştir.

14- J. M. B. Jones, bir taraftan İbn İshâk'ın 'İs Seriyyesi'nden bahsetmediğini söylemiş,³⁸ diğer taraftan İbn İshâk'ın “Mekke'nin fethinden hemen önce” ifadesinden hareketle 'İs Seriyyesi'ne hicrî 8. yıl tarihini vermiştir.³⁹ J. M. B. Jones, 'İs Seriyyesi'ne hicrî 8. yıl tarihini vermekle bir çelişki meydana getirmiş olur. Hudeybiye Antlaşması gereği Müslümanların böyle bir işi yapmaları mümkün değildir. Üstelik İbn İshâk'ın Bekkâî ve Seleme rivâyetlerinde, Ebu'l-Âs ile 'İs Seriyyesi arasında bir ilinti kurulmamıştır. Hz. Peygamber (as), Bedirden sonra Medine'ye gelen kızı Zeyneb'i -İbn İshâk'ın Seleme rivâyetine göre- Medine'ye gelişinden altı yıl sonra, -başka bir rivâyete göre- Hudeybiye barışından iki sene sonra⁴⁰ -Müslüman olan- kocası Ebu'l-Âs'a iade etmiştir. İki tarih de yaklaşık olarak aynı zaman dilimine yani hicretin 8. yılında meydana gelen Mekke'nin fethinden hemen öncesine; Hudeybiye Antlaşması'nın Kureyşli müşrikler tarafından ihlal edildiği zamana işaret etmektedir ki bu da İbn İshâk'ın Ebu'l-Âs hâdisesine dair söylediklerini teyit eder.

15- Malumdur ki Buhârî, Sahîh'indeki “el-Megâzî” kısmını tam bir kronolojik esasa göre tertip etmemiştir. Onun, Mekke'nin fethinden sonra on taneden fazla seriyyeyle ilgili haberleri aktardıktan sonra Habat Seriyye'sine yer vermesi, kronolojik bir metin sıralaması yapmamış olduğunu açıkça gösterir. Üstelik fetihten sonra Mekke halkı İslâm toplumuna katılmıştır. Böyle bir şehrin ticari faaliyetlerinin kontrol altında tutulmasına gerek olmadığı açıktır. Ayrıca Buhârî ve Müslim'in rivâyetlerinde seriyyeye tarih verilmez.

Öyleyse J. M. B. Jones'in, Buhârî'nin kronolojik olmayan tertibine atfen seriyyenin tarihini “Mekke'nin fethinden sonra” şeklinde vermesi ve bunu farklı bir görüş olarak göstermesi yanlıştır.⁴¹

16- J. M. B. Jones, Zürkânî'nin Habat Seriyye'sine “Şaban H. 8” tarihini verdiğini kaydeder ve bunu farklı bir görüş olarak takdim eder.⁴² Halbuki hadîs

³⁷ Zürkânî, III,126.

³⁸ J. M. B. Jones, s. 130.

³⁹ J. M. B. Jones, s. 160.

⁴⁰ Taberî, III,76; Abdurrahmân Süheylî (508-581/1114-1185), *er-Ravdü'l-Unuf fi Şerhi's-Sireti'n-Nebeviyye li İbn Hişâm*, thk. Ömer Abdüsselâm es-Selâmî, Beyrut 1421/2000, V,136; İbn Kesîr, II,521.

⁴¹ J. M. B. Jones, s. 131.

⁴² J. M. B. Jones, s. 131.

ve siyer erbabının haberlerin telifi için yaptıkları izah, tahlil ve tenkitlerde geçen bir tarihin konuya dair farklı bir rivâyet gibi gösterilmesi doğru değildir. Zira Zürkânî, Habat Seriyye'sinin tarihiyle ilgili yaptığı tahlilde farklı bir görüş ileri sürmemektedir.⁴³

Zürkânî'ye göre, seriyye için Receb'in sonunda harekete geçilmiş ve Şaban ayında Cüheyneliler'in bulunduğu yer olan Kabeliyye'ye ulaşılmış olabilir.⁴⁴ Habat Seriyyesi'nin uzun zaman aldığına dair rivâyetler, bu görüşü destekler.⁴⁵

17- İbn Kesîr, Ebû Katâde'nin İzâm ve Abdullah b. Ebî Hadred'in el-Gâbe seriyyelerini İbn İshâk'tan nakletmiş ve ikisine de Umretü'l-Kazâ'dan önce yer vermiştir. Ancak bu durum kronolojik bir anlam ifade etmekten uzaktır. Çünkü başta Vâkıdî, İbn Sa'd ve İbn Hişâm olmak üzere diğer siyer-megâzi ulemâsı, Hadira ve İzâm seriyyelerini Mekke'nin fethinden önce anlatmış ve ikisine de sarîh tarihler vermiştir. İbn Kesîr, anlatımında İbn İshâk'ı esas aldığı için Ebû Katâde'nin Hadira Seriyyesi'nden söz etmemiştir.⁴⁶ Bu sebeple J. M. B. Jones'in⁴⁷ İbn Kesîr'i referans göstererek Hadira Seriyyesi'ne farklı tarih verme çalışması ilmî değildir.

18- J. M. B. Jones, Zürkânî'nin⁴⁸ İbn Sa'd'a -Ebû Bekir'in hac emirliğinin vakti konusunda- Zilkade H. 9 tarihini attığını söyler.⁴⁹ Halbuki Zürkânî'nin kastettiği, Vâkıdî'nin talebesi ve katibi meşhûr Muhammed b. Sa'd değildir. Zira Muhammed b. Sa'd, açık bir şekilde hâdiseye "Zilhicce H. 9"⁵⁰ tarihini vermiştir.

19- Vâkıdî'nin, el-Megâzi'nin girişinde yer alan listede önce Süfyân b. Hâlid'in öldürülmesine hicretin 35. ayı,⁵¹ Bi'rîmaüne ve Recî' vakalarını hicretin 36. ayı Safer⁵² tarihlerini vermesi ve bu sıralaması olayların meydana gelmelerine sebep olan gerekçelere uygundur. Vâkıdî'nin Süfyân b. Hâlid'in öldürülmesine verdiği diğer tarihler ve olay sıralaması kendi metninin muhtevasına uygun düşmemektedir.⁵³

⁴³ Zürkânî, III,364.

⁴⁴ Zürkânî (1996 n.), III,363-364; İslam'da haram aylarda savaş yapılmasına izin verilip verilmediği konusu için bk. Fahrüddin er-Râzî, *Tefsir-i Kebir -Mefâtihü'l-Gayb-*, çev. Suat Yıldırım v.dğr., Ankara 1989, V,89,93; Hüseyin Algül, "Haram Aylar" md., DİA, XVI,105-106.

⁴⁵ Aynî, XVIII,16.

⁴⁶ İbn Kesir, III,422,423.

⁴⁷ J. M. B. Jones, s. 131.

⁴⁸ Zürkânî, IV,114.

⁴⁹ J. M. B. Jones, s. 134.

⁵⁰ İbn Sa'd, II,168.

⁵¹ Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî (ö. 207/747), *Kitâbü'l-Megâzi*, thk. Marsden Jones, London 1966, I,3.

⁵² Vâkıdî, I,4,346,354.

⁵³ Vâkıdî, Hâlid b. Süfyân Seriyyesi'ne, üç farklı tarih vermiştir. Bunlar: 1- *el-Megâzi*'nin girişinde yer alan gazve ve seriyyelerin sıralandığı listede, Abdullah b. Üneys'ten naklen şu bilgiler kaydedilmiştir: "Hicretin 35. ayı olan Muharrem'den beş gece geçe Pazartesi günü Medine'den ayrıldım. On sekiz gece Medine'den uzak kaldım. Muharrem'in bitimine yedi gün kala Cumartesi günü Medine'ye döndüm" (*Kitâbü'l-Megâzi*, I,3). İbn Sa'd, bu tarihi tercih etmiştir (bk. *Tabakât*, II,50-51). 2- Yine *el-Megâzi*'nin girişinde yer alan listede ilerleyen satırlarda Abdullah b. Üneys'in Hâlid b. Süfyân Seriyyesi'ne bu defa "Muharrem H. 6" tarihi verilmiştir (*Kitâbü'l-Megâzi*, I,4). 3- Üçüncü tarih seriyyenin anlatıldığı metinde verilmiş ve Abdullah b. Üneys'in yukarıda bahsedilen sözleri iki farklı tekrar nakledilmiştir: Bu farklılarda ilki hâdisenin tarihi hicretin 54. ayı olmasıdır, diğeri ise Abdullah b. Üneys'in Medine'den on iki gün uzak kalmasıdır. Rivâyet şöyledir: "Hicretin →→

Haliyle J. M. B. Jones'in, yukarıda zikredilen Vâkıdî'nin verdiği tutarlılık arzeden tarihinden bahsetmeyip kronolojisinde çelişkiye yol açan diğer tarihten bahsetmesi ilmî bir tutum değildir.⁵⁴

20- Musâ b. Ukbe: "Zâtürrikâ' Gazvesi'nin Bedir'den önce mi, yoksa sonra mı ya da Uhud'dan önce mi, yoksa sonra mı olduğunu bilmiyorum" şeklindeki ifadesiyle Zâtürrikâ'nın tarihi konusunda tereddüt etmiştir.

İbn Hacer'e göre, bu tereddüdün bir değeri yoktur. Zira asıl kesin söylenmesi gereken, Zâtürrikâ'nın Benî Kurayza Gazvesi'nden sonra meydana geldiğidir. Çünkü korku namazı Hendek Savaşı'nda henüz meşru kılınmamıştı. Zâtürrikâ' Gazvesi hakkındaki hadîste korku namazının kılındığının belirtilmesi, onun Hendek Savaşı'ndan sonra vuku bulduğunu gösterir.⁵⁵

İbn Hacer'in Zâtürrikâ'nın Benî Kurayza Gazvesi'nden sonra meydana geldiğine dair ileri sürdüğü delile çeşitli şekillerde itiraz edilmiştir. Ayrıca İbn Hacer'in ibaresi: "وأما موسى بن عقبة فجزم بتقديم وقوع غزوة ذات الرقاع" şeklindedir. Kelamın öncesi ve sonrasına bakılarak, ibaredeki atfın en yakın yere yapılması gerekir. Buna göre bu ibare, Zâtürrikâ' Gazvesi'nin Hendek ve Benî Kurayza gazvelerinden önce olduğunu ifade eder. Şâmi'ye göre de Musa b. Ukbe'nin üslubu, hâdisenin tarihi konusunda tereddüdünü gösterir fakat Zâtürrikâ'nın kesin olarak Hendek'ten daha erken bir tarihte vuku bulduğuna da işaret eder.⁵⁶

Oysa J. M. B. Jones, bu ibareyi "Hayber'den önce" diye anlamış ve Musa b. Ukbe'nin tereddüt ifade eden cümlesindeki unsurları, "Bedir'den önce", "Bedir'den sonra", "Uhud'dan önce" ve "Uhud'dan sonra"⁵⁷ şeklinde gazvenin tarihi konusunda Musa b. Ukbe'nin verdiği ayrı ayrı tarihler olarak nakletmiştir. Bunun ilmî bir tutum olmadığı açıktır.

21- J. M. B. Jones'in İbn İshâk'ın "Gâbe (Zükared) Gazvesi'nden sonra"⁵⁸ ifadesine dayanıp Benî Ureyne Seriyesi'nin "Cemâziyelahir H. 6"da⁵⁹ meydana geldiğini kesin bir şekilde söylemesi doğru değildir. Zira İbn İshâk'ın "Gâbe (Zükared) Gazvesi'nden sonra" ifadesi mutlak olup "hemen sonra" anlamına gelmez. Zira iki olay peş peşe zikredildiği vakit, arada geçen süre, bahsedilen olayların yapısına ve şartlarına göre tahmin edilir.⁶⁰

→→

54. ayı olan Muharrem'den beş gece geç Pazartesi günü Medine'den ayrıldım. On iki gece Medine'den uzak kaldım. Muharrem'in bitimine yedi gün kala Cumartesi günü Medine'ye döndüm" (*Kitâbü'l-Megâzi*, II,531). Oysa çıkış: 5 Muharrem Pazartesi, dönüş 24 Muharrem Cumartesi olursa Medine'den uzak kalma süresi; 12 gün değil, gidiş ve dönüş günleri sayılmazsa 18 gün olur. Vâkıdî, aynı seriye ile ilgili metnin ilerleyen kısımlarında, 'Süfyân b. Hâlid b. Nübeyh'in öldürülmesi hicretin 54. ayında gerçekleşti" diyerek "hicretin 54. ayı" ibaresini iki defa tekrarlamış olur (*Kitâbü'l-Megâzi*, II,533).

⁵⁴ J. M. B. Jones, s. 125,147.

⁵⁵ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, VII,417.

⁵⁶ Bk. Şemseddin Ebû Abdullah Muhammed b. Yusuf es-Salihî eş-Şâmi (942/1536), *Subulü'l-Hudâ Ve'r-Reşâd Fi Sireti Hayri'l-İbâd*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcüd - Ali Muhammed Meûz, Beyrut 1414/1993, V,182.

⁵⁷ J. M. B. Jones, s. 125,147, s. 123.

⁵⁸ İbn İshâk'a göre, Gâbe (Zükared) Gazvesi "Cemâziyelevvel'in son günleri-Cemâziyelahir'in ilk günleri H. 6" tarihinde olmuştur. Bk. İbn Hişâm, II,292,293,302; Taberî, III,192.

⁵⁹ J. M. B. Jones, s. 128.

⁶⁰ Muhammed b. Ali es-Sabbân, *Hâşiye Ala Şerhi'l-Eşmunî Ala Elfiyeti İbn Mâlik*, Dârü'l-Fıkr Yayını, baskı yeri ve tarihi verilmemiş, III,71.

22- Zürcânî, Câmî'ü't-Tirmizî'den Mûte Savaşı'nın Umretü'l-Kaza'dan önce olduğunu nakletmiştir. el-Burhân İbrahim el-Lekkânî'ye göre bu tartışmasız bir yanılıdır (galat).⁶¹ J. M. B. Jones, Zürcânî'nin bahsettiği ihtilaflı tarihi nakletmiş fakat el-Burhân'ın yaptığı tenkide değinmemiştir.⁶²

23- Vâkıdî ve İbn Sa'd, Hz. Ali'nin Hz. Peygamber (as) tarafından iki defa Yemen'e gönderildiğini kuşku ifade eden "denilir ki" (yukâlu) kelimesiyle nakletmiş fakat sadece hicrî 10. yılın Ramazan ayında vuku bulan seriyye hakkında bilgi vermiştir.⁶³ J. M. B. Jones, konuyu ele alırken, Hz. Ali (ra) ın iki defa Yemen'e gönderildiği rivâyetini dikkate almamıştır.⁶⁴

SONUÇ

J. M. B. Jones'in, metin taraması ve olay tahlili yöntemini kullanarak, Hz. Peygamber (as) ın savaşlarının her birinin tarihine dair ulaştığı münferit sonuçlar hem eksik hem yanlış kabul edilmelidir. Zira J. M. B. Jones: ı- Klasik İslâm tarihçilerinin kaynak anlayışı, ıı- Aynı olaya farklı tarihler verilmesinin sebepleri, ııı- Farklı tarihlerden birini tercih yöntemleri, ıv- Siyer kaynaklarında kullanılan tarihlendirme usul ve tabirleri ve nesî' problemi gibi temel konulara hiç değinmemiştir

J. M. B. Jones'in elde ettiği eksik ve yanlış kabul edilmesi gereken münferit sonuçlar, onun siyer kaynaklarının sıhhatini zedeleme çabasını da hiçbir şekilde desteklemez.

J. M. B. Jones'in makalesinde yaptığı açık hatalara gelince, bunlar sehven yapılmışsa makalenin ilmilik vasfını zedeler, eğer kasten yapılmışsa makalenin ilmilik vasfını ortadan kaldırır.

Kaynaklar

- » Algül, Hüseyin, "Haram Aylar", DİA, XVI,105-106.
- » Aynî, Bedreddin Ebû Muhammed b. Ahmed (ö. 855), 'Umdetü'l-Kârî Şerh Sahîhi'l-Buhârî, Beyrut ts.
- » Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin (384-458), *Delâilü'n-Nübüvve ve Ma'rifetu Ahvâli Sâhibi'ş-Şerî'a*, thk. Abdülmü'tî el-Kal'acı, Beyrut 1985.
- » er-Râzî, Fahrüddin, *Tefsir-i Kebir -Mefâtihü'l-Gayb-*, çev. Suat Yıldırım v.dğr., Ankara 1989.
- » İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed (ö. 245/859), *Kitabü'l-Muhabber*, nşr. Ilse Lichtenstäder, Beyrut ts.
- » İbn Hacer, Ebu'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Ali el-Askalânî (ö. 852/1449), *Fethü'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Abdülaziz b. Abdillâh b. Bâz, Suudi Arabistan ts.
- » İbn Hişâm, Abdülmelik el-Himyerî (ö. 218/833), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sakkâ, İbrahim el-Ebyarî, Abdülhâfız Şelbî, Mısır 1936.
- » İbn İshâk, Muhammed (85-151/704-768), *es-Sîre: Kitabü'l-Mebde' ve'l-Meb'as ve'l-Megâzî*, thk. Muhammed Hamidullah, Konya 1981.
- » İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İsmâil b. Kesîr (ö. 700-774/1300-1372), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Beyrut 1976.
- » İbn Sa'd, Muhammed, *et-Tabakâtü'l-Kübra*, Beyrut ts. (Dârü'l-Fikr ve Dâr Sâdır neşri, İhsan Abbas takdimi).
- » İbn Seyyidinnâs, Ebu'l-Feth Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Ya'murî (ö. 734/1333),

⁶¹ Zürcânî, III,340.

⁶² J. M. B. Jones, s. 130.

⁶³ Vâkıdî, I,7; İbn Sa'd, II,169.

⁶⁴ J. M. B. Jones, s. 134.

- Uyûnü'l-Eser fî Fünûni'l-Megazî ve's-Şemâil ve's-Siyer*, Beyrut 1974.
- » İbnü'l-Esîr, Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Abdilkerîm b. Abdilvâhid eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 630/1232), *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, Beyrut 1996.
  - » Jones, J. Marsden B., "Peygamber'in Savaşlarının Kronolojisi (Bir Metin Tahlili)" ("The Chronology of The Maghazi -a Textual Survey-", BSOAS, XIX, c. 5, 1957, s. 245-280), çev. Kasım Şulul, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi", Şanlıurfa Temmuz-Aralık 2001, VIII/2,115-164.
  - » Kandemir, M. Yaşar, "Fesevî", DİA, İstanbul 1995, XII,424-426.
  - » Kastallânî, Ahmed b. Muhammed (ö. 923/1517), *İrşâdü's-Sârî li Şerh Sahîhi'l-Buhârî* (kenarında: Sahîh-i Müslim'in Nevevî Şerhi bulunmaktadır), Taş baskı.;
  - » *el-Mevâhibü'l-Ledünniyye bi'l-Minehi'l-Muhammediyye*, thk. Salih Ahmed eş-Şamî, Beyrut 1991.
  - » Sabbân, Muhammed b. Ali, *Hâşiye Ala Şerhi'l-Eşmunî Ala Elfiyeti İbn Mâlik*, Dârü'l-Fikr Yayını.
  - » Süheyfî, Abdurrahmân (508-581/1114-1185), *er-Ravdü'l-Unuf fî Şerhi's-Sîreti'n-Nebeviyye li İbn Hişâm*, thk. Ömer Abdüsselâm es-Selâmî, Beyrut 1421/2000
  - » Şamî, Şemseddin Ebû Abdullah Muhammed b. Yusuf es-Salihî (942/1536), *Subulü'l-Hudâ Ve'r-Reşâd Fî Sîreti Hayri'l-İbâd*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Meûz, Beyrut 1414/1993
  - » Şulul, Kasım, *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber (as) Devri Kronolojisi tahlil ve tenkit-*, İstanbul 2003.
  - » Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Hâlid (224-310/838-923), *Tarihü'l-Ümem ve'l-Mülûk*, Beyrut 1987
  - » Vâkidî, Muhammed b. Ömer b. Vâkid (ö. 207/747), *Kitâbü'l-Megâzî*, thk. Marsden Jones, London 1966
  - » Zürcânî, Muhammed b. Abdilbaki b. Yusuf el-Misrî (ö. 1122/1710), *Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledünniyye*, thk. Muhammed Abdülaziz Hâlidî, Beyrut 1996.